

/DOK/ EKLI YÜKLEMLER VE KIYI DİLLERİ: ÇUVAŞÇA, YAKUTÇA, DOLGANCA VE HALAÇÇA

EMİNE YILMAZ*

Öz: /Dok/ ekinin Eski ve Orta Türkçede az görülen işlevlerinden biri de bitimli cümle kurmaktır. /Dok/ ekli fiil isimlerinin yüklem olarak kullanılmasına Orhon Yazıtlarında da rastlanır ancak örnekler çoğunlukla /mADOK/ ekli olumsuz yapılardır. Bu nedenle Eski Türkçede /mAmış/ biçimi görülmez. Yalnızca *ebke tegdöküm* “Karargaha vardım” biçiminde olumlu örnekler bulunur.

Bu işlev uzun zamandır araştırmacıların ilgisini çekse de kimi araştırmacılar yukarıdaki gibi örnekleri bitimli cümle olarak değil yan cümle olarak değerlendirmektedir.

/Dok/ ekli fiil isimlerinin yüklem kurma işlevine *Divanü Lügati't-Türk*'te de rastlanır: *ol yā kurdok* “O yay gerdi.”, *men yā kurdok* “Ben yay gerdim.”, *olar tāgka aqdok* “Onlar dağa tırmandı.”, *olar ewke kirdök* “Onlar eve girdi.”, *ol anı urdok* “O, onu vurdu.”, *men anar tawar birdök* “Ben ona hayvan verdim.” Fakat *Divanü Lügati't-Türk*'te /Dok/ ekli yüklem iyelik ekleriyle görülmezler.

Benzer örnekler Tuna ve Volga Bulgarcasında da bulunur. Tuna Bulgarcasıyla yazılmış Boyla Çoban yazıtından bir örnek: *buyla zoapan tesi dügetögi, butaul zoapan tagrogi. içigi tesi* “Buyla Çoban taşı doldurdu, Butaul Çoban (mezara) taktı (=astı). İçki taşı.” Volga Bulgarcası: *fānī dunyāran köç-röw-i* “Fani dünyadan göçtü.”

/Dok/ ekli fiil isimlerinin yüklem olarak kullanılışı en çok Eski Anadolu Türkçesinden örneklendirilmiştir, örneğin bk. Koç 2012. Modern veriler için Yakutçaya da başvurulmuştur.

Bu makalede, öncelikle literatürdeki veri ve tartışmalar kısaca gözden geçirildikten sonra, /Dok/ ekli bitimli biçimler Tuna Bulgarcası, Volga Bulgarcası, Yakutça, Dolganca ve Halaçça verilerle desteklenmeye çalışılacaktır.¹

Anahtar Sözcükler: /-DOK/, yüklem, Tuna Bulgarcası, Volga Bulgarcası, Yakutça, Dolganca, Halaçça.

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, eminey@hacettepe.edu.tr

(Yazının Geliş Tarihi: 01.11.2019, Yazının Kabul Tarihi: 20.11.2019)

¹ Bu yazıda, Yakutskay 2010'dan alınan örnekler için Hasan Hayırsever'e, Halaçça derlemelerini kullanmama izin verdiği için Hasan Güzel'e ve Rusça özet için Tilek Sharsanuulı'ya teşekkür ederim.

PREDICATES WITH /DOK/ AND PERIFERIC LANGUAGES: CHUVASH, YAKUT, DOLGAN AND KHALAJ

Abstract: One of the less common functions of the /DOK/ in the Old and Middle Turkic is to build a finite forms. The verbal nouns in /DOK/ are also used predicatively in Orkhon Turkic but the examples are mostly negative predicates in /mADOK/. Therefore, a verbal predicate /mAmIş/ invisible in Old Turkic. There are only affirmative examples in the Runic texts as *ābkā tāg-dōk-ūm* “I arrived in the camp”.

This function, which has attracted the attention of researchers for a long time, but some researches believe that the verbal nouns in the example given above are not the predicates of the main clauses, but they are the predicates of the dependent clauses.

The examples for the use of verbal nouns in /DOK/ as finite forms are also found in *Divanü Lügati't-Türk: ol yā kurdok* “He strung the bow”, *mān yā kurdok* “I strung the bow”, *olar tāgka aydoq* “They climbed the mountain”, *olar āwkā kirdök* “They entered the house”, *ol anı urdok* “He beated him”, *mān aṅar tawar birdök* “I gave him livestock”. But, the verbal predicate in /DOK/ does not take the possessive suffixes in the *Divanü Lügati't-Türk*.

The similar examples are also found in Danube and Volga Bulgarian. An example from the Buyla Jopan inscription of the Danube Bulgarian: *buyla zoapan tesi dügetögi, butaul zoapan tagrogi. içiği tāsi* “Buyla Čoban filled the bowl. Butaul Čoban put it on (his grave). Drink bowl!”. Volga Bulgarian: *fānī duniyāran köč-rōw-i* “He passed away from the world”.

The use of verbal nouns in /DOK/ as finite forms is mostly exemplified by the data in Old Anatolian Turkic, for example Koç 2012.

For modern data, that the predicative function of the verbal noun in /DOK/ Yakut is also mentioned.

In this paper, firstly, the data and discussions in the literature will be briefly reviewed, then, finite forms with /DOK/ will be supported with Danube and Volga Bulgarian, Yakut, Dolgan and Khalaj data.

Keywords: /DOK/, predicate, Danube Bulgarian, Volga Bulgarian, Yakut, Dolgan, Khalaj.

/DOK/ Ekinin Yükleme Kurmasıyla İlgili Tartışmalar

/DOK/ eki, Eski Türkçeden beri yaygın sıfat-fiil ve yan cümle yüklemi işlevi yanında, az rastlanan ana cümle yüklemi işleviyle de dikkat çekmekteydi. Daha 1941’de Gabain, ekin runik yazıtlardaki bu işlevine değinmişti: *sekiz oguz, tokuz tatar kal-ma-duk* “Sekiz Oğuz, Dokuz Tatar kalmamış”, *karluk işiñe kel-me-dük* “Karluklar müttefiklerine gelmemiş” (Gabain, 1941: 117). Ancak bu yapılar yan cümle olarak da anlaşılabilmekteydi. Örneğin Ş. Tekin ekin bu işlevini “tarz ve zaman yardımcı cümlesi” olarak değerlendiriyor ve az rastlanan bu işlevin Eski Türkçeden sonra ortadan kalktığını öne sürüyordu (Ş: Tekin, 1987: 156). Ekin işlevi ve köken bilgisiyle ilgili ayrıntılı bir makale yayımlayan T. Tekin, Ş. Tekin’in bu cümleleri yanlış anladığını öne sürmüştür (T. Tekin, 2013: 512). Örneğin, *Kan yorıp el-teriş kaganka adrılmaduk, yanılmaduk tenri bilge kaganta adrılmamız, azmalım tiyin ança ötledim* cümlesini Ş. Tekin “nasıl baba(mız)

hareket edip El-Terîş Kagan'dan *ayrılmamış ve ona ihanet etmemiş ise* biz de Tanrı Bilge Kagan'dan ayrılmayalım, inhiraf etmiyelim diye böyle tavsiye ettim” biçiminde çevirmesine karşı çıkan T. Tekin, ilk cümlelerin sonunda *erser*, ikinci cümlelerin başında *biz de* olmadığı için çevirinin doğru olamayacağını belirtmiştir (T. Tekin, 2013: 512).

Eski Türkçede /DOK/ ekinin ana cümle yüklemi kurduğu durumlarda hep olumsuzluk ekiyle bulunduğunu belirten T. Tekin olumlu tek örnek olarak Ongin yazıtındaki *ebke tegdüküm* “Eve ulaştım.” cümlesini vermiştir (T. Tekin, 2004: 529, satır 10). Ancak yazıtı yayımlayan farklı araştırmacılar, bunu yan cümle olarak da anlayabiliyorlar (farklı yayınlardaki okumalar için bk. Berta, 2010: 219).

Yazıtlar dışında /DOK/ ekinin bitimli fiil olarak kullanıldığı cümleler *Divanü Lügati't-Türk*'te de bulunur. Mahmut Kaşgarlı, geçmiş zamanla ilgili bilgi verdiği bölümde, Suvar, Kıpçak ve Oğuzların geçmiş zaman çekimi için /DOK/ ekini kullandığından söz eder. Kaşgarlı, *yā kurduk; men ya kurduk; ol keldük; biz keldük* gibi cümlelerin anlamlarını da “O yay kurdu”, “Ben yay kurdum”, “Onlar geldi”, “Biz geldik” olarak verir ve ekin tekil ve çoğullarla aynı biçimde kullanıldığını özellikle belirtir. (Atalay, 1985: 60-62).

Ekin bu özel kullanımı daha sonra da araştırmacıların ilgisini çekmeye devam etmiştir. Eski Türkçe, *Divanü Lügati't-Türk* ve Eski Anadolu Türkçesindeki kullanım örneklerini derleyen en geniş çalışma Koç 2012'dir. Bu makalede, diğer araştırmacıların yayınları da değerlendirilmiştir. Örneğin, Koç, T. Tekin'in, Ongin yazıtındaki *ebke tegdüküm* yazılışını “Eve ulaştım” biçiminde bağımsız cümle olarak okumasını bilimsel bulmaz. /DOK/ ekli geçmiş zamanın, teklik birinci kişi çekiminin varlığını şüpheyle karşılar. (Koç, 2012: 12). Yine, Ercilasun'un, *Kutadgu Bilig*'deki *Özüng taplamaduk berü kelmeking/ Manga tuşmakung hem yüzüm körmeking* beyitinde, *taplamaduk* verisini “Kabul etmedin.” biçiminde ikinci kişiyle karşılaşması için “erken bir yargı” der ve “Özün kabul etmedi.” olarak anlaşılması gerektiğini belirtir. (Koç, 2012: 13).

Koç'un makalesinde, /DOK/ ekinin, farklı kişilerle yüklem kurmasıyla ilgili çok ilginç veriler de bulunur. Örneğin, ekin çok az rastlanan olumlu kullanımlarından birini gösteren, Fahrî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'inden alınmış şu beyit bunlardan biridir: *Buyurduk korug issine kulunu/ Çaluya virdiler kızıl gülünü* “Hükümdar buyurdu, bağ sahibine (şehzadenin) kulunu/ çalıya kızıl gülünü verdiler” (Koç, 2012: 13).

Koç'un, makalesinde yer alan çok sayıda ilginç ve önemli veriye karşın, ulaştığı sonuçlarda kimi çelişkiler göze çarpar. Örneğin, yazısının sonuç bölümünde, “/duk/ ekli geçmiş zaman çekiminin Eski Anadolu Türkçesinde sadece olumsuz tabanlara geldiği, öğrenilen geçmiş zamanın olumlu çekiminin /mİş/lı olduğu, olumsuzunun /mAdÜk/lu olduğu görüşü kesin değildir, bu husus için ancak temayül bu yöndedir denilebilir” (Koç, 2012: 17) demesine karşılık verdiği tüm Eski Anadolu Türkçesi örnekleri, *buyurduk* dışında, olumsuzdur.

Ayrıca makalenin bir başka yerinde “Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi’ne ait metinlerde, şüpheli *tägdüküm* örneği dışında, bu çekimin hemen bütün örnekleri olumsuz yapıdadır” demektedir. (Koç, 2012: 12). Zaten, aşağıda da ayrıntılı olarak verileceği üzere, çağdaş Türk dillerine ait veriler de olumsuz yapıdadır.

Yine Koç, “sonuç”lar arasında, “/dUk/” ekli geçmiş zamanın, Eski Anadolu Türkçesi döneminde, birinci kişilerde iyelik ekleriyle çekildiğini söyler ancak, birinci çokluk kişi için fonetik yazımla verdiği /dUgUz/ yapısı bunu doğrulamaz. (Koç, 2012: 18).

Çuvaşçada:

Çağdaş Çuvaşçada /DOK/ ekinin yüklem olarak kullanılmasıyla ilgili bir veri yoktur. Ancak, eski Çuvaşçadan, yani Tuna ve Volga Bulgarcasından kimi yazılışlar büyük olasılıkla bu özelliğin en azından 14. yüzyıla kadar korunduğunu göstermektedir.

Tuna Bulgarcasında:

Macaristan’da, Nagy-Szent-Miklós bölgesinde bulunan ve “Attila’nın hazinesi” olarak bilinen kaplar arasındaki bir altın tas üzerinde Grek harfleriyle ve *Buyla Jopan Yazıtı* olarak bilinen, Bulgarca (?) dokuz kelimelik bir cümle yer almaktadır:

BOYHΛA. ZOAPIAH. TECH. ΔYΓETOIΓH. BOYTAOYΛ. ZΩAPIAN.
TAΓPOΓH. HTZIGH. TAICH.

Yazıt üzerinde çeşitli okuma denemeleri yapılmış, yazının Tuna Bulgarcası veya Peçenekçe olduğu ve 9. yüzyılda yazıldığı şeklinde görüşler ortaya çıkmıştır. /DOK/ eki açısından bizi ilgilendiren Pritsak 1955’teki okuyuştur:

Boila Zoapan tesi dügetügi Botaul Zoapan tagrugi içigi tesi “Boila Zoapan [=jupan] beendete [=ließ anfertigen] die Schale. Butaul Zoapan hängte [=sie auf dem Grabe des Buila Zoapan?] als [=zeremonielle] Trinkschale auf (Pritsak, 1955: 89-90).

Pritsak’ın önceki okuyuşlara getirdiği en büyük yenilik, *dügetügi* ve *tagrugi* biçimlerini sıfat-fiil olarak görmeyip bitimli fiil kabul etmesidir. Yani:

düger- “bitirmek, tamamlamak” + *-dük* + *-i* (üçüncü kişi iyelik eki) “bitirdi”

tag- “takmak” + *-rug* (<*-duk*) *-i* (üçüncü kişi iyelik eki) “taktı”

T. Tekin, /DOK/ eki açısından Pritsak’ı izler ve küçük farklarla yazıtı şöyle okur:

Buyla Jopan tesi düge(r)tögi, Butaul Jopan tagrogi. İçigi tesi.

“Buyla Çoban taşı doldurdu, Butaul Çoban (mezara) taktı (=astı). İçki taşı.” (T. Tekin, 1987: 29).

T. Tekin’in Pritsak’tan ayrıldığı en önemli nokta *düğe(r)tögi* için “bitirdi” değil “döktürdü, doldurdu” anlamını vermesi ve bu fiili Genel Türkçe *tök-/dök-* fiilinin ettirgen çatısı saymasıdır (T. Tekin, 1987: 28).

Yazıtın okunuşuyla ilgili, T. Tekin’den sonra da denemeler yapılmıştır. Bugüne kadarki bütün okuyuş denemeleri için Yılmaz 2019’a bakılabilir.

Volga Bulgarcasında:

Bugünkü Tatar Cumhuriyetinin batı yarısı ile Çuvaş Cumhuriyetinin doğu sınır bölgeleri arasında bulunan ve 13. ve 14. yüzyıllardan kalmış olan mezar yazıtlarının bir bölümünün dili Volga Bulgarcasıdır. Defalarca okunmuş olan bu yazıtlarla ilgili yayınlar için T. Tekin 1988 ve Yılmaz 2019’a bakılabilir. Volga Bulgar yazıtlarıyla ilgili son toplu yayın Marcel Erdal’a aittir (1993).

Bu yazıda /DOK/ eki açısından T. Tekin 1988 yayını esas alınmıştır.

fānī dunyāran köc-rüw-i “Fani dünyadan göçtü.” < **kōç-düg-i*.

fānī dunyāran bākī āhirata batuwi “Fani dünyadan baki ahirete vardı.” < **ba(r)-tuvi* “vardı, gitti” < **bar-dug-i* (eklenmede /-r/ yitimi çağdaş Çuvaşçada kurallıdır).

wafāti baltowi “O öldü; ölümü gerçekleşti.” < **bōl-dok-i*. (T. Tekin, 1988: 27-28; T. Tekin, 2013: 513; Levitskaya, 1976: 18-20).²

Tuna ve Volga Bulgarcası veriler doğruysa, Doğu Türkçesindeki örneklerin aksine, olumlu yapıda olmaları, iyelik ekleriyle çekimlenmeleri dikkat çekicidir. Sadece 3. kişi çekiminin görülmesi büyük olasılıkla metin türüyle ilişkilidir.

Yakutça ve Dolgancada³:

Bilindiği gibi Genel Türkçede /mXş/ yapısına denk gelen biçim Yakutçada ve Dolgancada, düzenli ses değişimleriyle /BXt/tır:

Anikān min hiri atīlahan il-bit-ım, ontubun körö barıam. Korgutuma ärä. “Daha yeni tarla satın **aldım**, ona bakmaya gideceğim. Kusura bakma artık.” (Hayırsever, 2016: 25).

²Volga Bulgar mezar yazıtlarında de *tan-ruvi* “etti, eyledi” < **itün-düg-i* örneği de yer alır (Tekin 1988: 41 vd.). Ancak bu sözcüğün çözümlenmesi şüphelidir. Çünkü sözsonu /-n/ ünsüzünden sonra /r/ değil /t/ gelmesi gerekirdi (Krş. Meyer 1991).

³ Bu bölümde Yakutça veriler Yakutskay 2010’dan, Dolganca veriler Hayırsever 2016’dan alınmıştır.

Ahatar kāmā kälbitigär, ıalcıttarı ıgırıagın horugun up-pıt. “Yemek ikram edeceği zaman geldiğinde konukları çağırması için hizmetkârını **göndermiş**.” (Hayırsever, 2016: 52).

Ol ahırğa älbäk con, noluoktarı komuyūhuttar ontan büttä kihilär komullu-but-tar. “Yemekte pek çok insan; vergi tahsildarları ve bazı kişiler **toplanmışlar**”. (Hayırsever, 2016: 54).

Bu yapının olumsuzunda ise, /BXt/ değil, Eski ve Orta Türkçe verilerle uyumlu olarak olumsuzluk eki /mA/ ve sıfat-fiil eki /DOk/’tan oluşan birleşik bir yapı kullanılır. Düzenli ses değişimleriyle bu yapı, Yakutçada /BX-tXh/, Dolgancada /BX-tXk/ biçimine gelişmiştir. Ek başındaki ünsüzün, /b-/, /p-/, /m-/ değişimleri de bulunur.

Eçi suoḥ! Bassabuk buol-ba-taḥ-pın. “Hayır, tabii ki Bolşevik değilim (**olmamışım**)” (Yakutskay, 2010: 136).

Bihigi kömüskö soçço ımsurbat-bağabat buolammit, aahayan isti-be-teḥ-pit dağani. “Biz, altına tamah etmediğimizden pek dikkate alıp **dinlemedik** bile”. (Yakutskay, 2010: 142).

En Kamo buol-ba-taḥ-ḥın. “Sen Kamo değilsin (**olmamışsın**)” (Yakutskay, 2010: 211).

Barı ühüen da buol-ba-taḥ-ḥıt ihin, biirdeskit emeğit Aldantan kömüştän kelbikkitin coḥḥo billeren kebihie. “Üçünüz **olmasa** bile, biriniz Aldan’dan altın çıkarıp getirdiğinizi insanlara söyleyebilir” (Yakutskay, 2010: 85).

Ol gınan baran kini kimin, tuoḥ sanaalaağın bil-be-teḥ-tere. “Ancak onun kim olduğunu, ne düşüncede olduğunu anlamadılar (**bilmediler**)”. (Yakutskay, 2010: 65).

Togo oççogo ähigi itägüy-bä-tük-kit-iy? “Niçin o zaman siz **inanmadınız?**” (Hayırsever, 2016: 133).

Taas kaya ihigär kiirännär, ölbüt İsuḥu bul-ba-tak-tar. “Kayanın içine girip ölmüş İsa’yı **bulmamışlar**” (Hayırsever, 2016: 147).

Ol ihin Äniäkä min bāyäm bar-ba-tag-ım. “Onun için Sana ben kendim **gitmedim/ gitmemişim**”. (Hayırsever, 2016: 94).

Görüldüğü gibi bu yapı, Yakutça ve Dolgancada, Eski ve Orta Türkçeden farklı olarak tüm kişilerle çekime girmektedir.

Halaççada:

Eski ve Orta Türkçede görülen /-mXş/ - /-mAdUk/ zıtlığı aynı biçimde Halaççada da korunmaktadır. Doerfer 1988'den alınmış kimi örnekler aşağıdadır:

Gayirmadkäm (<*gayirmadükäm*) “Ich habe nicht zubereitet; hazırlamadım”

Kälmadükäm, kälmadkäm “Ich bin nicht gekommen; gelmemişim”

Varmaduk “War nicht gegangen; gitmemiş” (Doerfer 1988: 123).

Här kimdä tä xabarlaşmışam durust cävāb işitmädkäm. “Bei jedermann habe ich mich erkundigt, die rechte Antwort habe ich nicht gehört” (Doerfer 1988: 175).

Birinci çokluk kişiye ait bir veri de Hasan Güzel'in Halacistan/ Telhab köyüne ait henüz yayımlanmamış derlemelerinden elde edilmiştir:

Bu yorgan tikmāk bizim işimizätti. Bu, tehra:nça yuoq, o yan bu yança yuoq, şira:zça yoq, kirmänşa:hça yoq. Bed Tehra:nka keldükiiz. “Bu, yorgan dikmak bizim işimizdi. Bu, Tahran'da yok, o yanda bu yanda yok, Şirazda yok. Kirmanşahda yok. Sonra Tahran'a geldik.” (Sefer Telhabet, 27 aralık 2017, Telhab Köyü).

Doerfer 1988'deki örneklere ve Hasan Güzel'in kayıtlarına göre Halaççada bu yapının tüm kişilere göre çekimlendiği söylenebilir.

Ayrıca, Yakutça, Dolganca ve Halaçça modern veriler birlikte değerlendirildiğinde /DOK/ ekinin, tıpkı Eski ve Orta Türkçede olduğu gibi, bitimli cümleler kurarak, /mA/ ekiyle birlikte, olumsuz yapılarda /mXş/ ekiyle zıtlaştığı sonucuna varılabilir.

Kaynakça

- Atalay, Besim (1985). *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi II*. Ankara: TDK.
- Berta, Árpád (2010). *Sözlerimi İyi Dinleyin... Türk ve Uygur Runik Yazıtlarının Karşılaştırmalı Yayını*. çev. Emine Yılmaz, Ankara: TDK Yayınları.
- Doerfer, Gerhard (1988). *Grammatik des Chaladsch*. Turcologica 4. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Böhtlingk, Otto (1964). *Über die Sprache der Jakuten*. Mouton&Co, The Hague: Indiana University Publications.
- Gabain, Annemaria von (1941). *Altürkische Grammatik*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Hayırsever, Hasan (2016). *Dolgançada Addan Ad Yapımı*, HÜ, SBE, ÇTLE, yüksek lisans tezi

Levitskaya, L. Sergejevna (1976), *Istoriçeskaya Morfolojiya Çuvaşskogo Yazıka*, Akademiya Nauk, Institut Yazıkoznaniya, Moskva.

Koç, Mustafa (2012). Eski Anadolu Türkçesinde /duk/ Ekli Geçmiş Zaman Çekimi, *Türkbilig*, 23, s. 11-18.

Krueger, John Richard (1962). *Yakut Manual*. Indiana: Indiana University Press.

Meyer, İben Raphael (1991). Zur Lesung des wolgabulgarischen trnrwy, *Türkische Sprachen und Literaturen*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Band 29, Wiesbaden.

Tekin, Şinasi (1987). Altun Yaruk'un 20. Bölümü: İligler Qanlarının Köni Törüsün Aymaq (=Räjaşāstra). *TUBA*, 11, s. 133-175.

Tekin, Talat (1987). *Tuna Bulgarları ve Dilleri*. Ankara: TDK Yayınları.

Tekin, Talat (1988). *Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcası*. Ankara: TDK Yayınları.

Tekin, Talat (2013). On the Old Turkic Verbal Noun Suffix {-dOk}, haz. E. Yılmaz, N. Demir. *Makaleler 2, Tarihi Türk Yazı Dilleri*, Ankara: TDK Yayınları.

Yakutskay, Nikolay (2010). *Ayımınlar*. Cokuuskay: Biçik.

Yılmaz, Emine (2013). Karşılaştırmalı Türk Dilbilimi Çalışmalarında Çuvaşçanın Yeri II: Biçimbilgisi. *Bengü Beläk, Ahmet B. Ercilasun Armağanı*, s. 483-496, Ankara: TKAЕ Yayınları.

Yılmaz, Emine (2017), “*Ferec Ba'd eş-Şidde, Behcetü'l Hadâyık ve Kısas-ı Enbiya* Temelinde Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar, III, -DUKIX”, *Zeynep Korkmaz Armağanı*, 419-423, TKAЕ: Ankara.

Yılmaz, Emine (2019). Doğu Avrupa'da Batı Türkçesi, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 221-248, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (güncellenmiş ikinci baskı).

СКАЗУЕМЫЕ С АФФИКСОМ /-ДОК/ В ОБОСОБЛЕННЫХ ТЮРКСКИХ ЯЗЫКАХ (ЧУВАШСКИЙ, ЯКУТСКИЙ, ДОЛГАНСКИЙ, ХАЛАДЖСКИЙ)

АННОТАЦИЯ

Одной из редко встречающихся функций аффикса /ДОК/ в древнетюркском и в среднетюркском языках является образование финитных предложений, наряду с функциями образования причастия и сказуемого придаточного предложения. Сказуемые с глагольной формой на /ДОК/ обнаруживаются в языке орхонских надписей, но примеры представлены отрицательной формой в виде /МАДОК/. Следовательно в древнетюркском языке нет формы на /МАМЫШ/. Положительная форма встречается лишь один раз в форме *ebke tegdöküm* “Пришел на ставку”.

Хоть данная функция долгое время и привлекала внимание исследователей, некоторые из них рассматривали вышеуказанные примеры не как финитные предложения, а как придаточные приложения.

Сказуемые с грамматической формой /ДОК/ встречаются и в словаре Махмуда Кашгарского: *ol yā kurdok* “Он натянул лук.”, *men yā kurdok* “Я натянул лук.”, *olar tāgka agdok* “Они поднялись на гору.”, *olar ewke kirdök* “Они зашли в

дом.”, *ol anı urdok* “Он ударил его.”, *men aḡar tawar birdök* “Я дал ему скот.” Но в “Дивану Лугат ат-турке” сказуемые с /ДОк/ не имеют формы с притяжательным аффиксом.

Похожие примеры есть в письменных памятниках языка дунайских и волжских булгар. Вот пример из памятника “Бойла Чобан” написанного на языке дунайских булгар: *buyla zoapan tesi dügetögi, butaul zoapan tagrogi. İçigi tesi* “Пастух Буйла наполнил чашу, Пастух Бутаул поставил (=повесил) на могилу. Чаша для напитка.” Пример из языка волжских булгар: *fānī dunyāran köç-röw-i* “Покинул мир смертных”.

Сказуемые с грамматической формой на /ДОк/ больше всего представлены в староанатолийском языке. Есть немалое количество работ посвященных сказуемым с вышеуказанным аффиксом в языках древнетюркского, караханидского и староанатолийского периодов. К примеру, работа М. Коч 2012 года включает в себя наиболее подробный разбор этой проблемы по материалам староанатолийского языка. Также его работа содержит богатый материал по среднетюркскому периоду и критический подход к дискуссиям вокруг данного вопроса.

В этой статье делается краткий обзор истории вопроса, рассматриваются финитные формы с аффиксом /ДОк/ отраженные в письменных памятниках дунайских и волжских булгар, а также случаи образования финитных форм с аффиксом /ДОк/ в трех современных периферийных языках, как якутский, долганский и халаджский.

Ключевые Слова: аффикс /ДОк/, сказуемое, чувашский, долганский, халаджский.